

Güney Azərbaycanın müstəqillik məsələsinə konseptual baxış

I mövzu: Güney Azərbaycanın tarixi keçmişinə fəlsəfi-ruhani qiymət

Abil Ulusoy: Günaydın, istəkli yurddaşlarımız!

“Türkel Araşdırma Qurumu” növbəti toplantısını keçirir. Bugünkü mövzumuz “Güney Azərbaycanın müstəqillik məsələsinə konseptual baxış”dır. Bunun da birinci hissəsi “Güney Azərbaycanın tarixi keçmişi adlanır. Bu mövzunun içində Güney Azərbaycanın coğrafi sınırlarını da xatırlatmaq yerinə düşər. Hər bir dövlətin təbii ki, müəyyən olunmuş sərhədləri var. Bu sərhədlər bəzən zorakılıqla müəyyən olunur, bəzən isə həmin ərazidə yaşayan supermillətin arzularına uyğun şəkildə cızılır. Bəzən də başqa xalqların coğrafi sərhədləri onların iradələrinin əleyhinə dəyişdirilir. Güney Azərbaycanın sərhədlərinin müəyyənləşdirilməsi bu qəbildəndir.

Bu gün Güney Azərbaycanlıların müəyyən qismi tarixi haqları olan ərazilərdən kənarda yaşayırlar. Bunların sayı heç də az deyil, milyonlarla ölçülür. O cümlədən İranın başkəndi Tehrandə. Ümumiyyətlə, Güney Azərbaycanın sərhədləri İranın hakim rejimi tərəfindən (Güney Azərbaycana qarşı apardığı siyasət nəticəsində) saxtalaşdırılmışdır. Güneyli soydaşlarımızın da öz vətənləri və onun sərhədləri haqqında fikirləri heç də birmənalı deyil. Bəzən elə fikirlər səsləndirilir ki, bütövlükdə İran coğrafiyası deyilən ərazi tarixən bizim olubdur. Biz orda dövlətlər yaratmışıq, idarəçiləri türklər olubdur. Doğrudur, İran sözü bildiyimiz kimi 1925-ci ildən sonra tarix səhnəsinə çıxdı. Ancaq qeyd elədiyim kimi, bir tarixi ədalət məsələsi var. Türklər harda yaşayırlarsa, o demək deyil ki, ora bizim torpağımızdır. Biz təkcə İran coğrafiyasında yox, başqa dövlətlərdə də, Rusiyada, Avropada və s. yaşayıırıq. Həmin əraziləri özümüzünkü hesab eləməməliyik. Güney Azərbaycan cənubdan Əraq, Savə, Həmədan, Zəncan, Qəzvin kimi bölgələrlə sınırlanır. Ordan o tərəfə fars əyalətləridir. Bildiyimiz kimi, Güney Azərbaycana qarşı böyük ədalətsizliklər olmuşdur. Orada türklər hakimiyyətini itirdikdən sonra 1925-ci ildə coğrafi komissiya yaradıldı və türk coğrafi adları dəyişdirilməyə başladı. İnzibati ərazi bölgülərində dəyişikliklər edildi. 1937-38-ci illərdə əhalisinin sayı 2 milyondan artıq olan, hardasa 21 min kv. km ərzisi olan Həmədan Azərbaycandan ayrıldı. Əyalət şəklində Kürdüstana verildi. Üstündən müəyyən qədər vaxt keçəndən sonra böyük bir ərazi – Zəncan (ərazisi təxminən 40 min kv. km-dir) Azərbaycanın təbəçiliyindən çıxarıldı. Ümumiyyətlə, İran coğrafiyasında Güney Azərbaycanlılara qarşı coğrafi soyqırım siyasəti yürüdüldü. Güney Azərbaycan iki yerə bölündü: Şərqi və Qərbi Azərbaycan. Şərqi Azərbaycan başkənd Təbriz olmaqla, Qərbi Azərbaycan Urmiya və onun ətrafı. Sonra bir çox bölgələrimizin Azərbaycan olmadığı illərlə, onillərlə insanların şüuruna yeridilməyə başladı. Ayrı-ayrı insanlar artıq özləri də Azərbaycan dedikdə yalnız Təbrizi, Urmiyanı, Təbrizətrafı və Urmiyaətrafı əraziləri qəbul etməyə başlayıblar. Güney Azərbaycanı parçalasalar da o, böyük bir coğrafi ərazini əhatə eləyir. Ərazi baxımından 280 min kv. km-dir. Bizim Güney Azərbaycandan da dənizə çıxışıımız var. Məlumat üçün bildirim ki, Quzeydəki dəniz ərazimiz qurudakı ərazimizdən azdır. Hardasa 75-80 min kv. km-dir. Ancaq Güneydə də geniş dəniz ərazimiz var. İndi biz Güney Azərbaycanın tarixi keçmişi ilə bağlı məsələlərə toxunaq. İtirilmiş tarixi ənənələri, dövlətçilik ənənələrini dilə gətirək.

Ağsın Ağkəmərlı: Mən təkrar bir araya gəldiyimizə görə sevinirəm. Bizi birləşdirən amillər sevgimizdir, kədərimizdir. Atatürk deyir ki, öz millətini, öz kimliyini, öz varlığını tanımayan bir millət başqa bir millətin köləsi və yemi olur. Coğrafi məsələyə gəlincə, istər ərəb istilasından, ya başqa dövrlərdə tarixçilər bu məsələni dəfələrlə qeyd ediblər. Xüsusilə Təbərinin, Məsudinın yazdıqlarında deyilir ki, Həmədandan tutmuş Dərbəndə kimi nə qədər

şəhər var, adı Azərbaycandır. Bu, tarixi bir sənəddir, bu danılmazdır. Hər bir millətin varlığı üç əsas amilin əsasında formalaşır. Bu, amillər millətin ərazi bütövlüyüdür, onun mədəniyyətidir və eyni halda dünyabaxışı, ideologisi. Təbii ki, bizə qarşı olan qüvvələr bu üç məsələni həmişə zədələyirlər. Planlaşmış, proqramlaşmış şəkildə pozuculuğu həyata keçirirlər. Məsələn, bizim ərazi bütönlüyümüzü param-parça etmək, onun adlarını dəyişməkdə daim təşəbbüs göstəriblər. Bu gün ən tutarlı dəlillərdən biri bizim toponimlərimizə qarşı olan münasibətdir. Bizim varlığımızı və kimliyimizi yaşadığımız ərazilərdən silib oranı öz əyalətləri etmək üçün heç nəyi əsirgəmir. Eləcə də mədəni varlığımıza qarşı atılan addımlar. Mədəniyyətimizin başında dilimiz dayanır. O da bizə qadağan olubdur. Ümumi əlifbamız dəfələrlə dəyişilibdir. Məktəbimiz olmayıb. Bu elə bir acınacaqlı həqiqətdir ki, bunu danmaq, inkar etmək mümkün deyil. İstər aldadıcı vasitələrlə, istər güc tətbiq etməklə soydaşlarımızı deportasiya ediblər. Bunun da müəyyən faktları var. Başqa bölgələrdə hansısa bir şəraiti yaratmaqla, – əvəzsiz kredit verməklə, şirnikdirməklə iş adamlarının, işçi qüvvələrin köçməsinə təşkil ediblər. Ya Azərbaycanın özündə hansısa bir zavodun, fabrikin işləməsinə qadağa qoymaqla, bu müəssisələrin zərərli olmasını bəhanə gətirməklə köç prosesini həyata keçiriblər. Başqa toplumları isə Azərbaycan ərazilərinə köçürüblər. Atalar deyir: “Ot kökü üstə bitər”. Onu kökdən ayıranda məhv olur. Milləti də kökündən ayıraraq assimilyasiya etmək olar. Kökdən ayıranda onun özünü özünə yadlaşdırmaq asandır. Ona görə ki, biz Güneydə, öz vətənimizdə bir növ yad kimi yaşamaq məcburiyyətindəyik. Və nəhayət, hər bir millət öz ideologiyası, dünyabaxışı çərçivəsində formalaşır. Bu məsələdə də biz öz dünyabaxışımız, ideologiyamız əsasında yaşamırıq. Nəticə etibarilə bunlar bizim həm acınacaqlı halımızdır, həm də gələcəyimiz üçün müəyyən bir təcrübədir. Bu təcrübələrin nəticəsində biz dərs alırıqsa və bunun əsasında düşüncəmizi, kimliyimizi formalaşdırırıqsa, gələcəyə doğru düzgün bir addım atırıksa, babalarımızın elədiyi səhvi nə biz, nə də balalarımız təkrar eləməz. 20-ci əsrin əvvəllərindən tutmuş axırına qədər bizim millət, ən acınacaqlı, faciəli günlərini keçiribdir. Təzyiqlərə məruz qalıbdır. İstər o taylı, istər bu taylı. Deportasiyaya məruz qalıbdır. İstər o Tayı, istər bu Tayı. Dəfələrlə dövlətçilik məsələsində itki verib. Xüsusilə də Güneydə. Bunun da əsas səbəbi ondan ibarətdir ki, bizdə millətləşmək məsələsi özü bir problemdir. Millətləşmə məsələsinin problemliyi əsasən bundan ibarətdir ki, biz tarixi dəyərlərimizi sistemətlə olaraq qiymətləndirə bilməmişik. Ona görə də gah farsın, gah ərəbin, gah rusun kimliyini öz kimliyimiz qəbul etmişik. Bu məsələlərlə bağlı gərək ciddi təhlillərimiz olsun ki, 21-ci əsrdə bəlkə müəyyən uğurlar əldə eləyə bilək, dövlətçiliyimizi, müstəqilliyimizi yarada bilək.

Vüqar Bəyturan: Mövzumuz təbii ki, çox geniş mövzudur və düzgündür ki, bu mövzu ilk növbədə məhz Güney Azərbaycanın tarixi keçmişinin müəyyən istiqamətdə öyrənilməsinə yönəlib. Çünki bir coğrafiyanın gələcəyini proqnozlaşdırmaq üçün ilk növbədə onun tarixi keçmişini, onun keçmişdə olan milli-mədəni dəyərlərini müəyyənləşdirmək çox böyük önəm daşıyır. Təsədüfi deyil ki, Azərbaycan türkləri yaşayan arealda ən passionar toplum Güney Azərbaycanda mövcuddur. Etdiyi inqilablar, üsyanlar, ayrıca təşkil olunan siyasi hərəkətlər və tarixən burda yaranmış dövlətlər bunu sübut edir ki, Güney Azərbaycan türkləri Azərbaycan türkünün və bütövlükdə türk millətinin ən passionar hissəsidir. Bu gün sayının çox olmasına baxmayaraq, indiki məzlum durumda olması, özündən az sayda olan başqa bir millət tərəfindən istismar, işğal və diskriminasiya siyasətinə məruz qalması, doğrudan da, bizləri bu problemlərin kökləri və səbəbləri barədə düşünməyə vadar edir.

Böyük Şumer mədəniyyətinin tam mərkəzi olan Güney Azərbaycan əraziləri milli mədəniyyət, fəlsəfə və dünyanın ruhani tarixində müstəsna əhəmiyyətə malik dəyərlər verib. Zərdüş, Babək kimi böyük şəxsiyyətlər, yaradıcı, mübariz insanlar, eyni zamanda ayrı-ayrı ədəbi, fəlsəfi məktəblər, sufi məktəbləri, Hürufiliyin qaynağı Güney Azərbaycanın töhvələridir.

Təəssüflər olsun ki, Güney Azərbaycan milli hakimiyyət altında olmadığına görə bu gün nə tarixi dərindən öyrənilib, nə onun mədəniyyəti dərindən araşdırılıb. Bu, ancaq yaxın keçmişdə əldə olunan məlumatlar səviyyəsindədir. Fars rejimi mümkün qədər Güney Azərbaycanın tarixini silməyə, onun milli-mədəni dəyərlərini özəlləşdirməyə istiqamətlənmiş bir siyasət aparır. Sözügedən siyasətin nəticəsi olaraq Güney Azərbaycanda türk milli dövlətçilik şüuru tamamilə sıradan çıxarılıb, Güney Azərbaycan türklərində tamamilə olmasa da, əksəriyyətində İran dövlətçiliyi şüuru var ki, bu da Azərbaycanın gələcəyi üçün olduqca ziyanlıdır. Bunun üst qatında İslam dini və alt qatında – şüuraltında isə Babəklik – Xürrəmilik, Zərdüştcülük ideyaları durur. Təbii ki, İslamın hakim durumda olmasına baxmayaraq, indi də əhali tərəfindən içdən qəbul olunmaması göstərir ki, Güney Azərbaycan əhalisi nə qədər basqı altında olsa da, milli kimlik məsələsində öz türklüyünü itirmir. Güney Azərbaycanda fars hakimiyyəti əsasən toponim və inzibati dəyişikliklərə nail ola bilir. Əvvəllər İran adlanan ərazidə dövlətin inzibati vahidlərinin böyük bir hissəsi məhz türk adı ilə səciyyələnirdisə, indi fars siyasətinin nəticəsində bu göstəricilər sıradan çıxarılır. Onların adında da böyük dəyişikliklər baş verib, milli tərkibdə də. Burda onu demək yerinə düşər ki, fars molla rejimi xüsusi bir idarəetmə metodu kəşf etməyib. Əslində bütün imperiyalara xas olan bir düstur, bir metod burda əsas götürülüb. Mümkün qədər türk millətinə əzəli haqqını unutdurmaq, farsçılığa tabe eləmək, yəni assimilyasiyaya uğratmaqdır. İqtisadi inkişafın istiqamətini fars olan bölgələrə yönəltməklə köçlərə, yerdəyişmələrə səbəb olmaq. Təbii ki, bu gün Tehrandə milyonlarla Azərbaycan türkünün yaşaması, eləcə də kürdlərin məcburi və həvəsləndirici vasitələrlə Azərbaycan ərazilərinə köç etdirilməsi onu göstərir ki, imperiya hansı yolla olursa-olsun, coğrafi amilə istinad edərək, İranın bölünməməsinə, başqa sözlə, Azərbaycanın bütövləşməməsinə çalışır. Gələcəkdə Güney Azərbaycanın müstəqillik məsələsi ortaya çıxanda Azərbaycan türklərinin bu gün Quzeydə olduğu kimi, ciddi problemlər qarşısında durması üçün əlindən gələni edir. Yəni bu gün bizim qarşımızda erməni problemi varsa, müstəqilliyimizin tam mənada bərqərar olunması və Quzey Azərbaycanın müstəqilliyinin inkişafı üçün bu ciddi maneəyə çevrilibsə, eləcə də gələcəkdə Güney Azərbaycanın müstəqillik məsələsində daxildə indi təməli qoyulan kürd problemi qabardılacaq. İranın məkrli olması göz qabağındadır. Təbii ki, bunu aradan qaldırmaq asan da deyil. Güney Azərbaycan Xəzər dənizindən indiki Fars körfəzi adlanan, əslində isə adı Kəngər körfəzi olan coğrafi ərazini əhatə edir. Burda elə ərazilər var ki, bu gün nə qədər fars rejimi onu farslaşdırsa da, nə qədər Azərbaycandan ayırmaq istəsə də, yenə də Azərbaycanı tarixi keçmişinə görə, bizim türk milli kimliyimizə bağlılığını tam qıra bilməyib. Tarixi keçmişdə ilk növbədə bir xüsusiyyəti qeyd eləmək lazımdır ki, Azərbaycan türklərinin kənar təsirlər nəticəsində dövlətçilik meyillərinin, dövlətçilik şüurunun azaldılması baş tutub. Yəni bu gün Güney Azərbaycanda milli dövlət qurmaq üçün ortada konkret ideologiya yoxdur. Amma müsbət cəhət bundan ibarətdir ki, türk milli ruhu özünü qoruyub saxlayıb. Türk dili bu qədər basqılara baxmayaraq özünü qoruyub saxlayıb. Bu da Güney Azərbaycanda Milli Azadlıq Hərəkatının başlanması üçün əsas şərtlərdən biridir.

Soylu Atalı: Ürəyinizdə Günəş olsun, istəkli yurddaşlarımız!

Bugünkü mövzumuz elə bir məna-məzmun daşıyır ki, Güney Azərbaycana münasibətimiz istər tarixi baxımından, istər coğrafi baxımından müəyyən elmi hipotezalar irəli sürməklə məhdudlaşmır. Çünki Güneyə bağlı olan istəyimiz və arzularımız daha dərin, daha əhatəli və məzmunludur. Bu gün biz söhbəti bütövlükdə Azərbaycan məsələsinin üzərinə deyil, Güney Azərbaycan məsələsinin üstünə yönəlmişik. Bu da təbiidir. Biz bölünmüş bir xalqıq. Bölünmüş paramızın böyük bir hissəsinin aqibətində yaşanan antimilli hadisələr, antimilli gedişlər mövzunu daha çox Güney üzərinə yönəltmək zərurəti ortaya çıxarır. Burada biz söhbəti Güney Azərbaycanın tarixi keçmişinə yönəldirik. Ancaq təbiidir ki, istər Güney Azərbaycanla bağlı, istər bütövlükdə Azərbaycanla bağlı tarixi məsələlər tarixçilərin işidir. Bu vaxta qədər təəssüf ki,

milli yöndən tarixi araşdırmalar hələ bütöv şəkildə işlənib hazırlanmayıbdır. Doğrudur, tarixi bilgilərin sistemləşməsi çox zamanlar tələb edir. Axtarışlar həmişə olacaq. Amma bu gün ümumi bir tarixi yön, zəmin olmalıdır millətin özü üçün. Bu da, əlbəttə, tarixçilərin boynuna düşən bir məsələdir. Biz Güney Azərbaycanın tarixinə məhz milli-mənəvi, fəlsəfi bir baxış sərgiləmək istəyirik. Yenə deyirəm, tarixə tarixi bir baxış deyil, milli-mənəvi, fəlsəfi bir baxış sərgiləmək istəyirik. Biz Güney Azərbaycanın tarixinə bu vaxta qədər siyasi baxışların şahidi olmuşuq. Yeni bütün dövrlərdə bizim tariximizə baxışlar siyasi xarakter daşıyıbdır. Bu münasibət, nəticə etibarilə, bütövlükdə Azərbaycan tarixinin təhrif olunmasına gətirib çıxarıbdır.

Mən Güney Azərbaycanla bağlı həm dövlətçilik baxımından, həm də milli dəyərlər baxımından müəyyən arqumentlərə toxunmaq istəyirəm. Güneyimizin, bütövlükdə Azərbaycanımızın tarixində ayrı-ayrı dövlətlər mövcud olubdur. Bu dövlətləri sadalamağa lüzum görmürəm. Yenə deyirəm bu, tarixçilərin işidir. Sadəcə olaraq, milli dövlətçilik baxımından bizə gərəkli olan, önəmli olan iki məqam var. O iki məqamı vurğulamaq mənə gərəkdir. Bunlardan biri Midiya dövlətçiliyidir. Əvvəla onu deyim ki, bu vaxta qədər “fars Midiyası” deyilən bir termin ortaya atıblar və tarixi bütövlükdə bu terminin məzmunu üzərində formalaşdırmağa çalışıblar. Yalan söhbətdir fars Midiyası. Əslində Midiya, “Xüsusi Dövlət” Azərbaycana məxsus olub. Bu dövlətin özündə türk milli kimliyi, türk mədəniyyəti əsas təsirə malik olub. Ciddi, qərəzsiz araşdırılsa, bu faktları hər kəs üzə çıxara bilər. Midiya bizim dövlətçilik ənənəmizdir. Dövlətçilik baxımından tariximizdəki o biri dövlətlərə biz söykənə bilmirik. Məsələn, Qaraqoyunlu dövlətinə, Ağqoyunlu, Alpan və b. Çünki bunlar Azərbaycanın müəyyən bir ərazisində formalaşmış dövlətlərimiz olubdur. Ancaq bütövlük baxımından Azərbaycanı qapsayan dövlətçilik, dediyimiz kimi, Midiya dövlətçiliyimizdir. Midiya dövlətçiliyi bizim üçün bir nümunədir. Dövlətçilik baxımından biz bu ənənəyə arxalana, bu ənənədən bəhrələnmə bilirik. İkinci, Şah İsmayılın yaratdığı dövlət. Baxmayaraq ki, buna Səfəvilər dövləti deyilibdir. Ancaq bu dövlət bütövlükdə Azərbaycanı əhatə eləyibdir, bütövlükdə Azərbaycan mahiyyəti daşıyıbdır. Bu da bizim üçün dövlətçiliyimizdə çox mühüm bir xətt təşkil eləyir. Bəllidir ki, xalqın mədəniyyətinin əsas faktoru dil məsələsidir. Əgər biz bu məsələnin bir daha üzərində vurğu eləsək, Şah İsmayılın yaratdığı dövlətçilikdə dövlət dili türk dili idi və bütövlükdə dövlətin bütün strukturları türkləşdirilmişdi. Bu təsadüfi bir məsələ deyil. Baxmayaraq ki, orada milli ideologiya yox idi, əsasən dövlət ideologiyası var idi. Məsələn, şiəçilik əsas xətt təşkil eləyirdi. Əlbəttə, biz Şah İsmayıl Xətəidən peyğəmbərlik-zad gözləyə bilmərik, o, dövlət xadimi idi. Bu mənada onun ideologiyasını xüsusi olaraq təftiş etmədən, onun üzərinə getmədən biz Şah İsmayılın yaratdığı dövlətçilik ənənəsinin üzərində dayana və ondan bəhrələnmə bilirik. Təsəvvür edin, Midiyadan min il sonra bizim dövlətçilik ənənəmiz geniş arealda, – bütün Azərbaycanda öz təsdiqini tapıbdır.

Bu gün də bizim dövlətimiz var, Quzey Azərbaycanda. Əvvəla, həmişə biz söhbətlərimizdə, yazılarımızda, hər yerdə vurğu eləmişik ki, bizim üçün dövlət məsələsi gözümüzün işığına bərabərdir. Ancaq biz həqiqəti axıra qədər deməli, həqiqət yönündən danışmalıyıq. Bizim üçün yarımçıq dövlət, kiçik dövlət, balaca dövlət və onunla yetərlənmək həqiqəti ifadə eləmir. Bu dövlətə biz dövlətçilik ənənəsi baxımından bütöv yanaşa bilmirik. Çünki istər coğrafi cəhətdən, istər əhalisinin sayına görə Quzey Azərbaycandan 4 dəfə böyük olan Güneyimiz, orada yaşayan toplumumuz əsarətdə ola-ola buradakı dövlətimizin nisbi gücünə heç vaxt söykənə bilməyəcəyik. Məsələn, 200 il bundan sonra biz dövlətçilik ənənəmizi araşdıranda zəmin kimi onun üzərində dayana bilməyəcəyik axı. Necə deyək ki, bizim insanlarımız orda ayaqlar altında məhv olur, assimilyasiya edilir, burda da dövlətimiz güclüdür?! Bu mənada biz hələlik dövlətçilik baxımından iki məqama diqqət yetirməliyik. O, bizim istər milli şüurumuzda öz əksini tapmalıdır, istər tariximizin əsas qırmızı xəttini təşkil etməlidir, – Midiya dövlətçiliyi və Şah İsmayılın yaratdığı dövlətçilik.

İndi mən tarixi-milli dəyərlərimizə də toxunmaq istəyirəm. Əlbəttə, tariximiz bütövlükdə çox mürəkkəbdir. O mürəkkəbliklərin içərisində o qədər özünəyadlaşmalar var, o qədər özünüinkarlar var, o qədər əsarətlər var ki, bunlar doğrudan da adamı həyəcanlandırır, adamda, necə deyirlər, ağır hisslər yaradır. Ancaq buna baxmayaraq, millət və millətin milli, tarixi kimliyi heç də o özünəyadlaşmayla ifadə olunmur, ölçülmür. Millətin mahiyyətindən irəli gələn dəyərlər var, keyfiyyətlər var. Hansı ki, bütün dövrlərdə millətin kimliyi onunla öz ifadəsini tapır, onunla güclənir. Odur onun daxili gücü, ona dayanır. Bu cəhətdən biz bir neçə faktın adını çəkə bilərik. Məsələn, yenə də min il fasiləylə böyük dəyərlərimiz yaranıb. Maraqlıdır, dövlətçiliyimizdə Midiya və Şah İsmayıl dövləti arasında min il məsafə var. Eyni zamanda, Zərdüştcülük – bəşər həyatında peyğəmbərliyin başlanğıcı və təxminən min il sonra Xürrəmdinlik. Bu, ayrı bir mövzudur deyə, mən bunun dərinliklərinə getmək istəmirəm. Nuh belə getdi, Adəm belə gəldi, bunlar hamısı əfsanəvi şeylərdir, ancaq əsil, həqiqi, dünyabaxışlı peyğəmbərlik başlayır Zərdüştdən. Məhz Güney Azərbaycanda. Bu bizimkidir. Onun baxışı bəşəriyyətin ondan sonrakı həyatında mühüm rol oynayır. Çox ciddi bəhrələnmələr olub. Bu mövzunu biz çox qabartmışıq, çox demişik, burada açmaq istəmirəm. Daha bir mühüm hadisə, türk etnosunun həyatında, varlığında böyük ruhani hadisə Hürufilikdir. Hürufilikdə Zərdüştdən sonra dünyaya söz deyə biləcək bir ideya var ortada. Dünyanın ahəngini dəyişə biləcək bir ideya. Bax, bu Azərbaycandır. Nəiminin Güney Azərbaycanda, Təbrizdə ayağa durması və gəlib Bakıda davam eləməsi böyük bir məsələdir. Bizim üçün Güney belə bir möhtəşəm məzmunu və möhtəşəm dövlətçilik aqibətinə malik olub. Belə bir türk bölgəsinin və orada yaşayan türk millətinin taleyi bu gün nəinki təkcə bizi, bütövlükdə Türk Dünyasını düşündürməlidir. Bütövlükdə bəşəriyyəti düşündürməlidir. Bəşəriyyətə dəyər verən, bəşəriyyət üçün çox önəm daşıyan bir bölgənin, bir etnosun assimilyasiya olunması, onun məhvə məhkum edilməsi böyük mədəniyyətlərin öldürülməsi deməkdir. Bəşəriyyətin bəşəriyyətinin öldürülməsi deməkdir. Bunu görəsən nə vaxt dərk eləyəcək, anlayacaqlar?! Bu gün dünyada siyasi pozuculuq mövcuddur. Ancaq heç olmasa dünya xalqlarının içərisində qabaqcıl düşüncəli insanlar qabağa dursun, dərk eləsin, öyrənsin bunu. Bu gün bizim söhbətlərimizin bir cəhəti də ondan ibarət olmalıdır ki, dünyanın mütərəqqi düşünərləri ilə, qabaqcıl şəxsləri ilə müəyyən dialoqlara gedək. Müəyyən söhbətlər aparaq, ünsiyyətlər quraq. Biçimini müəyyən edək, yol tapaq. Ancaq əsas iş, əsas söhbət o Taylı, bu Taylı Azərbaycan toplumu ilə aparılmalıdır.

Abil Ulusoy: Soylu bəyin dediklərinə iki dövlətimizin adını da əlavə etmək istəyirdim. Avşarların və Qacarların yaratdığı dövlətlər. Bunlar da türk dövlətləri idi. Birincisi, Nadir şah Əfşar tərəfindən yaradılmış dövlət – Asiyanın sonuncu fəthi deyirdilər ona, Şərqi Napoleonu, II İsgəndər. İndiki İran coğrafiyasını dağılmaqdan qorudu, Əfqanların əlindən aldı. İranı zəbt eləyən dövlətləri qovub çıxartdı və böyütdü. Böyük bir imperiya yaratdı. Ancaq yaranmış bu imperiyalar Azərbaycana yaramadı, çox təəssüf ki. Bu acı təcrübə bizi düşündürməlidir. Bu İran adlı coğrafiyada nə əldə eləmişik, nə qazanmışıq? Axı oranı quran, yaradan, abad eləyən biz olmuşuq. Oranı tamamilə məhv olmaqdan xilas eləyən biz olmuşuq. Orda bizim dövlətçilik ənənələrimiz olubdur. Orda İranla bağlı nə olubsa, Azərbaycan türkünə, Güney Azərbaycanlılara bağlıdır. Amma nəticə etibarilə hər şeyimizi itirmişik orda. Bizim üçün öyrənilməli bir təcrübədir. Təəssüf ki, bu təcrübə öyrənilmir, səhvlər davam edir, gəlib özünün məntiqi həllinə çıxıb bilmir.

Güney Azərbaycanda rus konsulunun belə bir fikrini xatırlatmaq istəyirəm. Deyir ki, “İran coğrafiyasında bir millət var ki, bizə nifrət eləyir. Bunlar Azərbaycan türkləridir”. Nifrətin səbəbini də göstərir ki, bizim onları ikiyə böldüyümüzü hələ də unutmayıblar. Bax, unutmamaq bu tərəfdən yaxşıdır, amma unutmamağın məntiqi nəticəsi dövlətçilikdə həllini bu günə qədər də göstərə bilməyibdir. Güney Azərbaycanın ərazisi bütöv Azərbaycanın ərazisinin

əsas hissəsini təşkil eləyir və Quzey Azərbaycanda yaranmış dövlət, dövlətçiliyimiz əgər Güney Azərbaycana da şamil olarsa, artıq dünyada kifayət qədər səsi-sözü olan və dünyaya indikindən də çox gərək olan, həm də özümüzə gərək olan bir millətə çevrilə biləcəyik. Azərbaycanın bölünmüşlüyüylə bağlı bir faktı xatırlatmaq istəyirəm. Oktyabr ayının 10-da “Gülüstən müqaviləsi”nin ildönümüdür. Qaradağın Gülüstən kəndində bağlanıb bu müqavilə. İstərdim ki, həm Güneydə, həm də Quzeydə yurdumuzun ikiye parçalanmasının əsasını qoyan bu müqavilə haqqında hər kəs düşünsün, söz deyən söz desin, yazı yazsın. Necə oldu ki, Gülüstən müqaviləsi baş tutdu, necə oldu biz ikiye bölündük?! Necə oldu “Türkmənçay müqaviləsi” bağlandı?! Güneyin tarixində yaratdığımız dövlətçilik ənənələrimiz, dəyərlərimiz nə özümüzə gərək oldu, nə də dünyaya. Təbii ki, Güney Azərbaycan azad, müstəqil olmadığına görə. Hakim millət (fars) isə özünün yaratmadığını dünyaya təqdim eləməz. Bu gün əsarətdə saxladığı Güney Azərbaycan türkünün adını dünyaya çıxarmaz. Özününkü deyil. Bütün bunlar zaman-zaman atdığımız səhv addımların nəticəsidir.

Ağşın Ağkəmərlili: İran adlandırılan o ərazidə minilliklərə bərabər tariximiz var. Ancaq o minilliyin içərisində özümüzə gərəkliyimiz çox az olub. Üç cəhətdən qoruna bilməmişik. Ərazimiz, mədəniyyətimiz, ideoloji bütünlüyümüz. Həmişə bu üç yöndən hədələnilirik. Bizim ən əsas fəaliyyətimiz bu üç yönümüzün bərpasına xidmət eləməlidir. Düzdür, biz deportasiyaya, assimilyasiyaya məruz qalırdıq. O elə elədi, bu belə elədi. Ancaq bunun bir məsələsi də bizim özümüzədən asılıdır. Biz öz kimliyimizi, öz varlığımızı unuduruq. Əgər düşmən bunu bizə unutdursa belə, biz özümüz də düşmənin dəyirmanına su tökməkdə yaxşı “qabiliyyət” göstərmişik. Eyni halda bizdən baltaya sap olanlar baltadan betər olublar. Bunun nəticəsindədir ki, biz çox itkilər vermişik. Əgər Türkel Araşdırma Qurumunun əsas işi bu üç baxışa yönəlik uğur əldə edərsə, Azərbaycanın bütövlüyünü istəyənlər orduya çevrilər. Bu xalqın ərazi bütövlüyü, mədəni-ruhani bütövlüyü, ideoloji bütövlüyü razıyam ki, düşüncələrdə oturmaldır. Onda özümüzü digər xalqlarla bir səviyyədə, ya üstün səviyyədə aparmağa qərar verilmiş olur. Bayaq dediyimiz kimi, 20-ci əsr bizim o taylı, bu taylı faciəli tariximizdir. Acınacaqlı günlərimizi keçirmişik. Misal üçün, Səttarxan Hərəkatının məhv edilməsi. Sonra 1920-də Xiyabani Hərəkatı başladı. Amma Xiyabani Hərəkatında da ideoloji boşluqlar var idi. Baxmayaraq ki, ikinci dəfə 1940-da yeni bir hərəkat başladı. 6 ay Azəristan hökuməti quruldu. Yenə devrildi. 45-ci ildə gündəliyə Pişəverinin hakimiyyəti gəldi. Yenə də o boşluqlar nəticəsində 46-da biz bunu da itirdik. Əgər biz məsələyə doğru-dürüst baxmasaq, doğru-dürüst məsələni təhlil eləməsək, doğru-dürüst öz kimliyimizə, öz varlığımıza sahib olmasaq, hər hansı yaranan imkanı biz yenə də itirmək məcburiyyətində qalacağıq. Müəyyən təhlillər olmalıdır ki, biz ikinci dəfə, üçüncü dəfə, dördüncü dəfə yuxarıda vurğulanan səhvlərə yol verməyək. Buna görədir ki, Türkel Araşdırma Qurumu maarifçilik təşəbbüsü ilə söz deməyə çalışır. Mən fikirləşirəm ki, bizim problemlərimizi ən azından düzgün qiymətləndirib düzgün həllinə çalışılacaqdır.

Vüqar Bəyturan: Tarix təkcə millətin qürur mənbəyi deyil, həm də onun zaman-zaman buraxdığı səhvlərdən nəticə çıxarması üçün lazım olan bir sahədir. Biz tarixə o açıdan baxmalıyıq ki, bizim bugünkü günümüzdə həm Güney Azərbaycan olaraq, həm Quzey Azərbaycan olaraq, həm bütövlükdə türk milləti olaraq qarşılaşdığımız problemlərin səbəbləri nədir. Biz də əlimizdən gələni etməliyik ki, millət öz problemlərini düzgün qiymətləndirə bilsin. Onda millətimiz millət kimi formalaşa bilər. Güclü dövlət yarada bilər və dövlətçilik ənənəsi bərpa olunar. Bu gün Quzey Azərbaycan dövləti var deyəndə bir az çətinlik çəkirik. Çünki tarixi ərazilərin çox az bir hissəsində dövlət qurub orda dövlətçilik yaratmaq mümkün deyil. Dövlət böyük ərazilərdə mümkündür. Azadlıq böyük ərazilərdə mümkündür. Kiçik ərazilərdə hansısa bir dövlətin, tarixi bir millətin azad yaşamasına ancaq və ancaq nağıllarda rast gələ bilərik. Bu

baxımdan Azərbaycan türkünün qarşısında duran mübarizə ondan ibarətdir ki, Quzey Azərbaycan da daxil olmaqla həm Güney, həm digər ərazilərdə müstəqillik bərpa olunsun.

Müstəqilliyi əldə olunmuş millətimizin ayrı-ayrı toplumları bütövləşsin və birləşsin. Vahid bir dövlət qurulsun. Tarixdən görürük ki, Midiya dövləti Azərbaycan-türk dövləti olub. Sonradan xəyanət nəticəsində Midiya farslar tərəfindən işğal olunub. Eyni zamanda Zərdüştün yaratdığı ruhani ideya sonradan farslar tərəfindən dəyişdirilib və mənimsənilib. Sonralar baş qaldıran Xürrəmidinlik hərəkatı, onun təlimi məhv edilib və Yurdumuz İslam dininə əyilib. Millət öz ideologiyasına, ruhani dəyərlərinə sahib çıxmıdığı üçün bu mənimsənilmələrə şərait yaradıb. Bu gün biz bu prizmadan çıxış eləyib millətin əlinə elə bir silah verməliyik ki, həmin silahla yadellilərə qalib gəlsin, bir millət kimi qurulmağımıza təkan versin. Çünki biz nə qədər desək ki, sözdə Azərbaycan türk milləti var, bu millət ancaq bioloji, tarixi institut olaraq mövcuddur. Milli kimlik olaraq bu millətin tam formalaşması yetkin hala çatmayıb. Ona görə ki, həyatımızda rol alan dəyərlər özümüzünkü deyil. Bu gün biz yadlara qarşı mübarizə aparmaq istəyirik. Amma əsaslandığımız mənbə, baza həmin yadların bazalarıdır. Biz bu gün özümüzü dünyaya qarşı qoymaq istəyirik mədəniyyətimizlə. Bunun üçün gərək dünyanın pozucu mədəniyyətinin təsirlərindən çıxmaq, öz mədəniyyətimizi yaradaq. Yaratdığımızı qoruyaq. Qorumaq üçün Güney Azərbaycanla bütövləşməliyik. Güney Azərbaycan məsələsi türk milləti üçün və Azərbaycan türkləri üçün qurtuluş açarı rolunu oynayır. Bununla biz süni İslam-Xristian qarşıdurmasından qurtula bilərik. Eyni zamanda Türk Dünyasının vahid, bir tam olmaq imkanını əldə edə bilərik. Bugünkü Türkiyə və Quzey Azərbaycanla türklük çox uzaq gedə bilməyəcək. Ona görə ki, Quzey Azərbaycan millətin passionar enerjisinin ortaya çıxması üçün tam gücylə öz varlığını ortaya qoymağa qadir deyil. Onun indiki durumu sübut edir ki, millət kimi tam formalaşmadığı üçün öz problemlərinin həlli istiqamətində addım ata bilmir. Bizim Qarabağ problemimiz var. Başqa millətlər belə bir problemlə qarşılaşsa, bütün millət vahid bir qüvvəyə çevrilər, onun həllinə yönələr. Amma bizdə bu alınmır. Digər tərəfdən Quzey Azərbaycanda hakimiyyət milli deyil və b.k. Mən məsələnin xırdalıqlarına getmək istəmirəm. Əlbəttə, söhbət təkcə Türkel Araşdırma Qurumundan getmir, yurdumuzda ciddi düşüncə mərkəzləri formalaşsın bilər. Özümüzü Güney Azərbaycana tutub deyirik: bu dəfəki mübarizə dövründə elə dəyərlərə tapınmalıyıq və söykənməliyik ki, həmin dəyərlər dünyada özümüzü təsdiq etməyə və problemlərimizi həll etməyə yardımçı olsun. Azərbaycanın istər Quzeyində, istər Güneyində mübarizə ruhunu yüksəltmək, mübarizə enerjisini artırmaq mümkündür. Bunun üçün öz İnamımızın olması vacibdir və buradan biz milli-ideoloji gücümüzü formalaşdırmalıyıq. Bir millət o zaman böyük olur ki, onun öz İnamı olur. Təsəvvür eləyin ki, doğrudan da əgər öz İnamımıza sahib olsaq, o zaman bizə münasibətdə Xristian-İslam qarşıdurmasını bəhanə edib üstümüzə gələnlərə dirəniş göstərə bilərik. Çünki biz artıq ərəbçilik, farsçılıq yükündən azad olarıq. Eyni zamanda biz öz İnamımızı ortaya qoysaq, başqa türk toplumlarını da bu İnama dəvət etməklə güclü bir areal formalaşdırı bilərik ki, həmin areal doğrudan da gələcəkdə böyük ulusal birliyin, Türk dövlətlərinin vəhdətinin yaranmasına səbəb ola bilər. Bizə yalançı və bayağı bir Turan lazım deyil. Bizə həqiqətən də türkün iç birliyinin, mənəvi dünyasının yarandığı Turan lazımdır. O baxımdan hesab eləyirəm ki, məsələlərin üzərinə açıq getmək lazımdır. Açıq ifadə etmək lazımdır ki, türk adıyla manipulyasiya edib türkçüyəm, türk millətçisiyəm deyərək ortaya düşüb millətin istiqamətini yad tərəfə, əslində əsarətə yönəltmək cəhdlərinə son qoyulsun. Millət həqiqətən də böyük olmaq istəyirsə öz İnamını, öz Düşüncəsini istifadə etməlidir və son nəticədə dünyaya deməlidir ki, biz də varıq, biz öz yükümüzə, öz kimliyimizlə bu dünyaya çıxırıq.

Bəli, Güney Azərbaycan təkcə bizim uzun illər davam edən və Araz çayı boyunca yaranmış ayrılığımıza həsr olunan ədəbiyyatın simvolu kimi deyil, Azərbaycan dövlətçiliyinin, Azərbaycan-

can varlığının gələcək qaranlı kimi nəzərdən keçirilməlidir. Təsəvvür eləyin, bu gün Türkiyədə bir hadisə baş versə, Azərbaycana təsir edəcək, amma köklü təsir etməyəcək. Bu gün Gürcüstanda, yaxud Rusiyada baş verən hadisə Quzey Azərbaycana təsir edəcək, amma o qədər də əsaslı yox. Güney Azərbaycanda hər hansı bir hadisə baş versə, onun ağırlığını dərhal yaşayacağıq. Bu baxımdan, hesab eləyirəm ki, gələcəyimiz üçün durmadan çalışmaq, nəzəri bazanı təkmilləşdirib millətimiz üçün söykənc yerləri hazır etmək lazımdır, – həm ruhani söykənc, həm ideoloji söykənc, həm siyasi söykənc.

Soylu Atalı: Bizim Güney Azərbaycanla bağlı mövzularımızın ana xəttini Fars-türk söhbəti təşkil edəcəkdir. Çünki söhbət Güney Azərbaycanın azadlığından gedir. Belə olan təqdirdə fars-türk münasibəti burada ciddi olaraq araşdırılmalıdır. Ortaya ciddi fikir, düşüncə gəlməlidir.

İranın bu gün milli ideologiyası yoxdur. Dövlət ideologiyası var. O, əslində dövləti qoruyur. Dövləti qorumaqla farsın təsirini, hegemonluğunu qoruyur. Onun dövlət ideologisinin əsasını isə İslam dini təşkil eləyir. Mən qəti əminəm ki, əgər İranın milli ideologisi olarsa, o, farsın özünün istər coğrafi, istər siyasi, istər mənəvi sınırlarını müəyyən etməyə yönəlirdi. Daha başqa toplumları assimilyasiya eləməyə, zorakı vasitələrlə əldə saxlamağa yönəlməzdi. Dövlət ideologiyası həmişə siyasi üstünlüklərə xidmət göstərirdi. Milli ideologiya isə millətin yerini müəyyən eləmək, bəşər hadisəsi olaraq onun içini təhlil edib göstərmək gedişlərinə xidmət eləyirdi. Milli ideologiya formalaşarsa, onda o, imperiya xəttinə meyil eləməz. Millilik bəşəriyyə bərabər hadisədir. Millilik böyük məsələdir. Ona görə milli ideoloji yenə vurğulayıram, başqa xalqlara qarşı yönəlməz. Biz də türk milləti olaraq, Azərbaycan türkü olaraq istəyirik ki, özümüzün milli ideologiyamız yaransın. “Balaca Azərbaycan”ın dövlət ideologiyası olan “Azərbaycançılıq” oyun xarakteri daşıyır. Azərbaycanın bütövlüyünü özündə ehtiva eləmir. Azərbaycanın milli-mənəvi gələcəyini özündə ehtiva eləmir. Açıq deyək, hakimiyyətin qorunmasını özündə ehtiva eləyir. Yalnız bugünə hesablanmış bir ideologidir, nisbi və zərərli bir ideologidir. Biz düşünürük ki, milli ideologiyamız olmalıdır və bunun əsasında biz Azərbaycan olaraq bütövləşməliyik. Milli varlığımızı yaratmalıyıq və onu qorumalıyıq. Biz milli ideologiyamızın əsaslarını növbəti mövzularımızda ortaya qoyacağıq.

Güney Azərbaycanda baş verən hadisələr Quzey Azərbaycana birbaşa təsir göstərir. Ətraf bölgələrdə gedən proseslər, qonşu dövlətlərin hadisələri bizə siyasi təsir göstərir. Güney Azərbaycanın varlığında baş verən dəyişikliklər isə bizə milli-mənəvi, ruhani təsir göstərir. Təəssüf ki, bu gün bizim düşüncələr ayrı-ayrı dərəcələrimizin, problemlərimizin təhliliylə, həlliylə çox məhdud səviyyədə məşğul olurlar. Əslində heç məşğul olmaq da deyil. Bu, məhəlli xarakter daşıyır, bütövlük xarakteri daşımır. Güney Azərbaycan özü öz dərəcəylə məşğuldur. Burda da bir bütövlük yoxdur. Quzey Azərbaycan da özünün qayğılarıyla məşğuldur. Heç burda da bütövlük yoxdur. Bu mənada məşğul olmalar hamısı məhəlli xarakter daşıyır, böyük milli xarakter daşımır. Bizim isə işimiz, maarifləndirmə məqsədimiz böyük, milli dəyərləndirmələr və milli məşğul olmalar anlamına gəlib çıxır, yaxud çıxmalıdır. Biz özümüzün meyarımızla köklü problemləri izah edirik və həlli yollarını deməyə çalışırıq. Mən xüsusi vurğu eləmək istəyirəm ki, bu gün Güney Azərbaycanın ayrıca müstəqillik məsələsini vurğulamağı doğru saymırıq. Güney Azərbaycanda gedən proseslər onun müstəqilliyi, yaxud federasiyalaşmasıyla bağlı getməməlidir. Güney Azərbaycanda gedən proseslər “Quzey”in münasibətindən asılı olmayaraq, Bütövlüyə doğru getməlidir. Məsələ biryolluq həllini tapmalıdır. Köklü həllini tapmalıdır. Mərhələlər olmamalıdır. Birinci mərhələ, ikinci mərhələ, üçüncü mərhələ işi dayandıracaq. Birinci mərhələni keçsək, ikinci mərhələdə qabağımızı kəsəcəklər, mütləq. Böyük mənafehlərin, yenə də böyük maraqların hesabına bizdə nisbi dəyişikliklər gedəcək. Ona görə də mərhələ düşünmək gərək deyil. Güneyin aqibətiylə bağlı ayrıca müstəqilliyini düşünmək gərək deyil.

Məsələni köklü qoymaq lazımdır ki, Azərbaycan parçalanıbdır. Azərbaycan bölünübüdür. O bütövləşməlidir. Bütöv, vahid Azərbaycan yaranmalıdır. Başqa əhvallara tələsmək olmaz. Qoy mübarizə bir neçə illərə dayansın. Tələsməklə heç bir nəticə əldə eləmirik axı, onsuz da. Bir əsrdə dörd dəfə inqilab elədik, nəticə əldə eləmədik axı. Dərdimizlə məhəlli məşğul olmaq doğru deyil, regional məşğul olmaq doğru deyil. Bütövlük məsələsiylə məşğul olmaq gərəkdir. Bu oturmalıdır insanlarımızın ağılında. Yoxsa “əvvəl gəlin hələ bir danışıqlara gedək”, nə danışıqlara gedəcəksən? Sən farsla nə danışıqlara gedəcəksən? Farsla sən danışıqlar əsasında nə əldə edəcəksən? Yaxşı, tutalım beş dənə məktəb açdı, bu doğrudanmı bizim azadlığımızın qarantıdır?! Bu doğrudanmı sənin müstəqilliyinin əsasını qoyur?! Qoyulmur! Məsələni qəti qoymaq lazımdır. Almanıyanı birləşdirdin, dünya? Almanıyanı niyə birləşdirirdin? Bölünmüş xalq olduğu üçün. Vahid mədəniyyətə, vahid tarixi əqibətə, vahid dil birliyinə mənsub olan xalqdır. Birləşdirdin, mən də həmin əqibəti yaşayıram. Mən də bilrəşməliyəm. Dünyanı fakt qarşısında qoymaq lazımdır. Niyə istəmirsən? Türkiyə, bunu istəyirsən, istəmirsən? Avropa, bunu istəyirsən, istəmirsən? Niyə istəmirsən? Mənə hesab ver görüm. Yəni bizim mübarizəmiz buna yönəlməlidir. Bu tayın özünün ağılında bu istiqamətdə ciddi dəyişikliklər getməlidir. Bax, əgər bizim işimiz ona xidmət eləyəcəksə əla. Bilinməlidir ki, milli-ideoloji boşluqlardan çıxmaq istəyirik. İdeoloji boşluğu doldurmaq məqsədi güdürük. Biz, bax, burda oturan bu insanlar. Deməli, biz bu boşluğu nə ilə doldura bilərik? Bütövlükdə milli dəyərləri yaşatmaqla, həqiqəti axıra qədər deməklə, ortaya qoymaqla doldura bilərik ideoloji boşluğu. Yoxsa biz mərhələli ideoloji yaratmırıq ki. Tutaq ki, Güney bu gün bir az Traktor komandasının hesabına, bir az “Urmiya”nın hesabına nələrsə qopartdı. Nəticə nə olacaq? Belə bir ideoloji yoxdur. Bunlar başqatmalardır. Bunlar enerjini parçalamalardır, gücü bölmələrdir. Qoy Güney Azərbaycanda oyanma prosesi getsin. 35-40 milyon insanımızın içində proses bütövlükdə getsin. 3-5 minlə, on minlə, yüz minlə yetərlənməyək. Proses bütün milləti əhatə eləməlidir. Yoxsa yenə də dünya birləşib məhv edəcək bizi. Xalqı bütöv ayağa qaldırmaq lazımdır. Xalqı bütöv olaraq ayağa qaldırmaq üçün mütləq vahid milli ideoloji ortaya gəlməlidir. Bunun üçün əsaslı maarifçilik işi getməlidir. Bütövlükdə xalq milli şüura sahib olmalıdır.

Mən öz sözümü Asif Atanın adıyla bitirirəm.

Yükümüzdən Böyük Fərəhimiz yoxdur!

Atamız var olsun!

24 Oktyabr 2011